

Írta: Domszky András

Mikor kezdődik a jövő? A szociális idő és a gyerekek

*„Fiatalok! Tiétek a jövő!
– úgy volt, hogy mi kapjuk!”
(Sándor György humorista)*

Érvényes-e az a kép, ami bennünk él a gyermekekről?
Hogyan tudnak (tudnak-e egyáltalán) egymással kommunikálni a különböző generációk?
Miért van ez így, és mi következik ebből?

A szociális idő

Az idős emberek emlékeznek, a középgeneráció a jelent formálja, a gyerekek és a fiatalok a jövő várományosai.

A múlt, jelen és jövő fogalmával gyakran társítják a három generáció „jogát” az aktív társadalmi jelenlétéhez, kifejezve ezzel azt is, hogy milyen társadalmi időben élnek, mikorra tehető az az időszak, amikor teljes értékűen beleszóltak/beleszólnak, beleszólnak majd életünk alakulásába, viszonyaink formálásába.

A társadalmi idő fogalmának értéktartalma van: a jelenlegi aktív korú, munkában álló nemzedék helyzetéhez viszonyítja a másik kettőét, és (kimondva vagy kimondatlanul) ezek kisebb fontosságát közvetíti.

Ez a rangsor egyben a generációk erőrendjét, hatalmi viszonyait is leképezi: a társadalmi cselekvőképességet jelenidejűnek tartja, és a középkorosztálynak tulajdonítja.

Érvényes-e a lineáris gondolkodásnak ez a kényelmes, megszokott sztereotípiája ama együtt élő korcsoportok életére is?

Én úgy látom, hogy az aktív generációs jelenlét ideje mindkét irányban tágul. (Aktív generációs jelenlét alatt azt az időtartamot értem, amelyben az egyének és korcsoportjuk aktívan formálják mindennapi életüket szervezeteikben, gazdasági és kulturális téren.)

Erről szeretnék néhány benyomást, tapasztalatot rögzíteni, mindenféle elméleti, tudományos igényesség nélkül, figyelemfelkeltésül. (Utalok azonban arra, hogy a témának – szétszórt mozaikként létező – hatalmas és sokirányú, történeti-szociológiai, demográfiai, mentalitástörténeti, politológiai stb. irodalma van.)

A magyar demográfiai helyzetre – köztudottan – az a jellemző, hogy az éves születésszám már réges-régen nem pótolja a népesség fogyását. A társadalom „előregszik”. Azért is, mert bár a nálunk fejlettebb országokhoz képest viszonylag alacsony a születéskor várható átlagos élettartam, de ha ez a tendencia folytatódik, akkor az aktív korú népességnek relatíve nagy arányú és növekvő számú inaktív korosztályokat kell eltartania. Ennek egyik ellensúlyozási lehetősége (kényszere) a kiöregedő korcsoport gazdasági aktivitásának, társadalmi jelenidejűségének időben való meghosszabbítása. Erről és az ebből adódó gondokról is hosszan és sokféle megközelítésben lehetne írni. Most azonban a generációk viszonyán belül

csak a gyermek- és ifjú korosztály helyzetének változástendenciáiról szeretnék szólni. (De még ez a leltár sem lesz teljes.)

Az „átlátható világ” elvesztése

A civilizáció fejlődése a tudás és az intézmények egyre nagyobb bonyolultságát, az „átlátható világ” elvesztését eredményezte, miközben az információk egyre gyorsabb avulásával, az új ismeretek bővülő özönével kell naponta megbirkóznunk.

Az életre való felkészülés ideje, amely korábban a gyermekkor lényegi tartalmát képezte, kitolódik.

A jogi értelemben vett nagykorúság a 18. életévben kezdődik. Az Európai ifjúsági jogok chartája az ifjúság fogalma alatt a 15 és 25 év közötti személyeket érti.

Pszichológusok véleménye szerint megnyúlt a „szociális pubertás” időszaka. A 13. és 28. életév között egyfajta fejlődéslélektani szakadás következett be. Ma már nem szakaszolható és jellemezhető olyan egyértelműen ez az időszak, mint akárcsak 15-20 évvel ezelőtt.

A fiatal házasoknak számítaniuk kell arra, hogy háztartásuk önálló ellátását és anyagi függetlenségét felmenő rokonaik tevéleges támogatása nélkül évtizedekig nem tudják megoldani.

Végül, talán nem elhanyagolható szempont, ha megemlítem, hogy biológiai és érzelmi kötöttségünk okán mindaddig gyermekei maradunk szüleinknek, amíg élnek.

Bizonytalanná váltak azok az ismérvek is, amelyek mentén a gyermek- és a felnőttkort eddig elkülöníthettük egymástól.

Gyermekek korábban az számított, aki még nem volt képes mindarra, amire a felnőtt: nem tudott magáról önállóan gondoskodni, nem volt szakmatudása, erkölcsi és fizikai fejlettsége is korlátozta az önállóságát, és önbecsülése döntően attól függött, hogy mit mondanak róla mások.

A gyermekkori szocializáció elsődleges szereplője a család volt, a gyermekérdekek szószólói és képviselői pedig, párszáz évig – a pedagógusok.

Mára a gyermekkor tartalmi jellemzői, a szereplők, és részben a szerepek is megváltoztak.

A családok szereplehetősége szűkül. Nálunk a megélhetési gondok, a női foglalkoztatás részben pozitív, de sok negatív mellékkörülményt is eredményező kiterjedése, csaknem teljesskörűvé válása és a családok mind gyakoribb fölbomlása azok a körülmények, amelyek alapvetően hiányállapotokhoz és diszfunkciókhoz vezetnek.

A családban együtt töltött idő, a család időalapja katasztrofálisan csökkent. Az agyonhajszoltság és a találkozás hiánya miatt általános a családtagok „érzelmi alultápláltsága”, növekszik a napközben felügyelet (és ellátás) nélkül élő gyermekek aránya. Így a családok nem tudnak mindennapi mintát, eligazító értékeket nyújtani a döntésekhez, a magányos gyermekek számára már egészen kicsi korban megnő a hasonlóan tapasztalatlan kortársak mintaadó (és kultúráképző) szerepe.

Az egyszülős családok életkörülményei is összezavarhatják a szerepviszonyokat. Ezekben a családokban (de érdekes módon olykor a sokgyermekes családokban is) megjelenhet a pszichológusok által parentifikációnak nevezett, olykor a gyerek szabadságának hitt, rejtett kinevezés. Olyan döntésekben kell részt venniük (a távol lévő szülőt, házastársat helyettesítve), amelyekhez élettapasztalatuk, érettségük még nem elegendő. Bár a gyerekek valóban sokat tudnak a felnőttek életéről, a feszültségekről, a szülőknek gyakran túlzott elvárásai vannak a gyermek érzelmi teherbírásához képest.

S ha már a szerepeknél és a mintáknál tartunk: a gyermekek és fiatalok fogyasztói célcsoporttá váltak. Szédült tempójú fogyasztási verseny kiszolgáltatottjai. Fenyegedtségük nem csak anyagi természetű. Nagyobb baj az a függőség, amely a szinte hetente változó, új és újabb „értékek”, „minták” követését és a korábbiak teljes elvetését eredményezi. Vannak-e még versenyképes, a párbeszédhez és konszenzusra jutáshoz nélkülözhetetlen, a jövőben is érvényes alapértékeink?

Úgy tűnik, mintha az elektronika fejlődése is átformálná az emberi kapcsolatok természetét. Az újságok máris antropomorf stílusban cikkeznek a számítógépek és az ember viszonyáról („A lakásokban, irodákban számítógépek állnak, s vágyakoznak arra, hogy gazdáik etessék, szórakoztassák őket, velük együtt önmagukat is.” Népszabadság, 1994. X. 11. 25. o.) Lehet, hogy rövidesen jobban tudunk majd kommunikálni a számítógéppel, mint embertársainkkal? Vagy partnerünkhöz is úgy közeledünk, mint az interaktív videóhoz, és viszont? Hogyan védekezzünk az elidegenedés ellen?

Azért azt sem mondhatjuk, hogy mindez a kor mentalitásszennyező veszélyes hordaléka, inkább a társadalmi és társas alkalmazkodás feltételrendszerének forradalmi átalakulásáról van szó.

Ma már azt sem állíthatjuk egyértelműen, hogy a fiatalok leendő termelők, és társadalmi szempontból passzívak. Gondoljunk csak például éppen a számítógépes ismereteikkel vállalkozó gyerekekre. (Nemrég Magyarországon is megrendezték a külföldön igen népszerű *Milliomos akarok lenni!* című programot. A résztvevő 28 fiatal, 21 féle vállalkozással 300 ezer forint profitot termelt!) Bontakozó társadalmi aktivitásukat, pedig jól példázza a települési gyermekönkormányzatok szélesedő mozgalma.

Bár a változások nem mondhatók általánosnak, a gyerekeket/fiatalokat nem kezelhetjük valamilyen új tulajdonságokkal leírható, de egységes kategóriaként. Annyit mindenesetre rögzíthetünk, hogy a tömegkommunikáció és a számítógép segítségével nagyon sok olyan ismeret és készség birtokosai, melyekben szüleik járatlanok. Ezért bizonyos csoportjaik készséges mintakövetőkből mintaadók és kultúraközvetítők lettek.

Ugyanakkor nem szűnt meg a generációk egymásra utaltsága, mert a kulturális tőke megszerzésének nagyobb időigényessége miatt az ifjúsági életszakasz kitolódik. A fiataloknak ezért is szükségük van arra, hogy a szüleik – legalább részben – hosszabb ideig tartsák el őket, mint korábban.

Az eddig felsoroltak csak egy részét képezik azoknak a fenyezőknek, melyek a generációk élet- és mozgásterét, társas viszonyait napjainkban keretbe foglalják.

De talán – a teljesség igénye nélkül is – elegendőek ahhoz, hogy belássuk: az életünket szabályozó szociális idő hagyományos felfogásával szakítani kell.

A múlt-jelen-jövő egymásra épülésének logikájára építő gondolkodás elzárja a megismerés elől a gyermek- és ifjúsági korosztály univerzumát, amely egyre kevésbé feleltethető meg egy lineáris öröklési rendnek.

Egyértelműen megváltoztak azok a rendszerfeltételek, amelyek elfogadott felosztás szerint kijelölték például az elsődleges és másodlagos szocializáció lehetséges szereplőit és színtereit.

A fiatal korosztályról ma már nem lehet csak jövő időben szólni. Társadalmi jelenidejűségük, jelenlétük és aktivitásuk bizonyító tényezői, hogy fogyasztók, termelők, mintaadók, kultúraközvetítők, saját szervezeteikben aktívak, és cselekvésükben autonómak.

Mindez mentálisbeli változásokat is hozott. Az identitás (önazonosság) meghatározásakor nem annyira a származás, a múlt, a tapasztalat a döntő, hanem a pillanatnyi önazonosság, a jelenlegi állapot. Amelyről tudnunk kell, hogy azonnal meg kell változtatni, ha az egyén adaptálódni kíván átalakuló környezetéhez.

Nyilvánvaló, hogy az eredményességet, érvényesülést biztosító személyiségértékek rangsora is megváltozott. Háttérbe szorultak a hagyományos közösségi értékek, például az engedelmesség, a jó magaviselet, az udvariasság, a tolerancia. Helyüket átvette az önállóság, a fantázia, a határozottság, a vezetőkészség és az önértékesítés.

Van még egy fontos kérdés, amiről szólnom kell, ez pedig az, hogy hol, hogyan, kik által fogalmazódnak meg a korosztály érdekei?

Az olvasó megkérdezheti, hogy ha ilyen sok területen újszerűen aktív ez a korosztály, akkor fellép-e önállóan érdekei érvényesítésében is?

A válasz röviden: egyelőre (?) nem.

Az érdekképviselő buktatói

Érdekeit az tudja védeni, aki képes az azonos helyzetűekkel koalícióra lépni és erő- vagy alkupozícióban van.

A gyermek és az ifjúság csak meghatározott (mint láttuk: mozgó felső határú) életkori sávban vonható össze. Egyéb társadalmi csoportképző ismérvek nehezen vonatkoztathatók rájuk. A korcsoport tagjainak nincs saját társadalmi státusuk, azt a családjuk határozza meg. Így érdekeik (felismert szükségleteik) kielégítésének feltételei is saját családjukéhoz kötik őket. Nem beszélhetünk tehát homogén státuscsoportról.

A korcsoport tagjai számára ebből következően általában nem merülhet föl, hogy bizonyos közös szükségleteik kielégítetlenek, ami a szerveződésre, koalícióra való óhaj és képesség gerjesztője lehetne.

Alkupozícióban sincsenek, mert nem nyújtanak olyan közös teljesítményt, amelynek rendszerstabilizáló értéke magas, és elmulasztásával „fenyegetőznek”.

Na, de mi van akkor a gyermekek és fiatalok formalizált vagy kevésbé formalizált csoportjaival? Például az iskolai és települési önkormányzatokkal, a vallási vagy politikai tartalmú gyermek- és ifjúsági szervezetekkel, a hallgatói érdekképviselővel vagy a szubkultúra-csoportokkal?

A legáltalánosabb válasz ezekre a kérdésekre az, hogy minden társadalom a saját demográfiai és ideológiai újratermelése érdekében gondoskodik a felnövekvő nemzedékről.

A szükségletek megjelennek ugyan a korosztály szintjén, de a kielégítésükre irányuló csoporttá szervezés már egy másik szinten történik, társítva e szükségletek kielégítését a saját céljai elérésével. (Önmaga utánpótlásának nevelésével, társadalmi bázisa megerősítésével, hatalmi helyzete javításával.) Magyarán, a felnőtt generáció használja ki őket saját céljai érdekében.

Az egyesületek, szervezetek, szerveződések reális szükségleteket elégítenek ki, de egy sincs köztük, amelyiknek hogy úgy mondjam, „érdek nélkül tetszik” a gyermekérdekek felkarolása. Az a probléma, kielégítetlen szükséglet, amely az egyének csoportjainak vagy a családoknak gondot okoz, ugyanakkor működési feltétele a társadalmi intézményeknek, szervezeteknek.

Kell-e ezért kárhozzátunk őket? Nem, csak értékükön kell becsülnünk. Hiszen önmaguk újratermelése tagságuk által valódi társadalmi szükséglet, a társadalom életének szerves része, fennállásának, folytonosságának feltétele.

Egyetlen veszélyforrásra szükséges felhívni a figyelmet: az egyensúly elvesztésére. (A gyermekek érdekérvényesítési képessége korlátozott. A felnőttek pedig – „a gyerekek érdekében” – ezt sokszor úgy használják ki, hogy észre sem veszik, mit tesznek, amikor helyettük szólalnak meg.)

Minél kevésbé biztosított a gyermek- és ifjúsági korosztály harmonikus fejlődése, jólléte egy társadalomban, és minél fejletlenebb a problémákhoz értékmentesen közelítő szakmai szervezetek, segítő szolgáltatások rendszere, annál erősebb a késztetés arra, hogy a problémák az említett szervezetek érdekmegjelenítő tevékenységében kanalizálódjanak. Ez pedig a szakszerű szakmai és/vagy segítő megközelítések értékének devalválódását és a problémák átpolitizálódását eredményezheti, s végül a szervezetek saját érdekei kerülhetnek előtérbe a valódi megoldások helyett. (Ez itt, Közép-Kelet-Európában persze eléggé általános érvényű jelenség, a gazdaság, a kultúra, a szakmák és a közélet is „átpolitizált”.)

Más megközelítésben, és állításomat a mi mai valóságunkra vonatkoztatva ez a veszély úgy jelentkezik, hogy pluralizálódó társadalmunkban a gyermek- és ifjúsági szervezetek gombamód szaporodnak és „similis simili gaudet”- alapon koalíciókban rendeződve lépnek föl a korosztály érdekeinek képviselőiként, igényelnek maguknak tárgyalási pozíciót a kormányzati döntések során.

Most még emlékszünk rá, ezért – kordokumentumként is – érdemes rögzíteni, hogy 1988-ban alakult meg a MISZOT (Magyarországi Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa), hogy a kormányzati munkában körülbelül hatvan szervezet véleményével képviselje a gyermek- és ifjúsági érdekek egyeztetését. Eltérő ideológiai alapon álló tagszervezeteinek nézetkülönbségei miatt azonban 1993 őszén kimondta a feloszlását. Ezt követően tizenhét, a jelenlegi kormánykoalícióhoz közelebb álló szervezet létrehozta a MAGYIT-ot (Magyar Gyermek- és Ifjúsági Tanács), a bíróság elismerte a MISZOT jogutódának, és teljes jogú tagjának tekinti a CENYC (Council of European National Youth Committees – Európai Nemzeti Ifjúsági Bizottságok Tanácsa). S bár még a Boross-kormány idején a Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága kezdeményezte minden ifjúsági szervezet összehívásával az IÉF (Ifjúsági Érdekegyeztető Fórum) elnevezésű szervezet létrehozását, az nem alakult meg. Ezzel szemben két új „ernyőszervezet” született, részben a korábbi MISZOT-ban szerepet játszó, de a MAGYIT-ból kimaradt szervezetek összefogásával. Ezek a NIT (Nemzeti Ifjúsági Tanács) és az OGYIP (Országos Gyermek- és Ifjúsági Parlament). Így jelenleg (1994 telén) három nagy gyermek-és ifjúsági szervezeti tömörülés működik Magyarországon.

1994 őszén az OFESZ (Országos Felsőoktatási Érdekképviseleti Szövetség) kezdeményezte egy érdekegyeztető megbeszélés összehívását a lehető legtöbb ifjúsági szervezet részvételével. A konferencia végül tizennégy szervezet tagjaiból küldöttséget választott (többségük a MAGYIT tagja), ők terjesztették a kormányzat elé az egyeztetésük szerint legfontosabb ifjúsági és gyermek-érdekű problémákat. Előterjesztésük címe: „Előnyt a jövőnek!”

(Azóta megalakult a Miniszterelnöki Hivatalon belül a Gyermek- és Ifjúsági Koordinációs Tanács és a gyermekszervezeteket, valamint a gyermekekért ténykedő, támogató szervezeteket tömörítő Gyermek- és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács.)

A kormány számára nyilván könnyebbés, ha kevés érdekképviseleti szervezettel kell tárgyalnia. Mégis remélem, a legfelsőbb szintű döntések meghozatalakor, a kiegyensúlyozott és hatékony ifjúságpolitika érdekében figyelembe veszik az alábbi szempontokat is:

- ilyen fokon rétegtagolt társadalomban semmilyen szervezeti tömörülés nem képes leképezni a korosztály összes csoportjának problémáját;
- még akkor is, ha e tömörülések azonos igényekkel lépnek föl, amögött szervezetként más hangsúlyok állnak, ezek más-más cél- és feladatrendszerbe illeszkednek;
- a jövőre utaló üzenetek, elvárások dekódolásához az itt és most szükségleteit és a szervezetek mai érdekeit kell pontosan feltérképezni;

– valamint, hogy a szociális, segítő foglalkozású szakmai intézmények és szervezetek jelzései ugyanilyen fontosak, sőt, mivel politikailag nem motiváltak, kontrollként is szolgálhatnak.

Nagy kár, hogy a jelenleg még szerveződő szociális szféra szakmai körei nem tudják olyan nyomatékmal hallatni a szavukat, mint a gyermek- és ifjúsági szervezetek koalíciói.

Írásom végére érve szükségesnek érzem, hogy szerteágazó gondolatmenetemet és következtetéseimet összefoglaljam.

Abból indultam ki, hogy átalakulóban van a szociális idő generációkra vonatkoztatott hagyományos jelentéstartalma. Ez elsősorban a gyermek- és ifjúsági korcsoportra nézve igaz. Őket informáltságuk és társadalmi aktivitásuk miatt ma már nem lehet kizárólag jövőidejű polgároknak tekinteni.

Ugyanakkor azok a családokat érintő válságjelenségek, melyeket ma a nehezített élethelyzetek, rossz életkörülmények társadalmi problémájaként élünk át, meggyengítették a családok szocializáló, véleményirányító szerepét. Ezzel szemben fölértékelődött a kortársak és a tömegkommunikáció befolyása az intellektuális és normatív befolyásolásban.

A kommunikációs elektronika világában olyan forradalom megy végbe, amilyen a Gutenberg-galaxis kialakulása óta nem volt, és amely a mentalitásunkat, lelki jelenségeink természetét, de elsősorban talán a gyermekeinkét megváltoztatja. (A multimédia korszakába lépve térhatású módon állítható elő olyasmi is, ami anyagként nem létezik. Bizonytalanná válik a valóság és a képzelet közti különbség észlelése.)

A korcsoport érdekeinek képviselőiben a gyermek- és ifjúsági szervezetek koalíciói a legaktívabbak. Ezeknek igen fontos feladatuk lehetne tagjaik teljes értékű társadalmi jelenidejűségének biztosításában. De egyelőre még nem tudatosították eléggé ezt a funkciójukat, inkább az általuk képviselt ideológiák jövőbeni folytatóit látják a gyermekekben és a fiatalokban, nem reagálnak kellően tagjaik mai társadalmi képességeire és átalakuló mentalitására. Én úgy látom, hogy érdekartikulációs tevékenységükben ennek a helyét családi, társadalmi problémák összegyűjtése tölti ki, ami politikai feladatuk ugyan, de elfedi egyben, hogy gyermekképük korszerűtlen.

Újra kellene gondolnunk a gyermekekre vonatkozó ismereteinket és feltételezéseinket, és egybe kellene vetnünk mindennapi tapasztalatainkkal, hogy felfedezzük és kiküszöbölhessük az ellentmondásokat.

A gyermek- és ifjúsági szervezetek ideologikus jellegű érdekképviselője mellett – kialakulatlansága miatt – kevésbé „hangos” a problémákhoz értékmentesen közelítő szociális szolgálatok, segítő foglalkozású szakmák jogkereső és szükségletkielégítő aktivitása.

Nézetem szerint az egyenlőtlen képviselői viszonyok megnehezítik, hogy a kormány és intézményei saját, valódi súlyukon és értékükön „becsülhessék” a közvetített problémákat, indítványokat.

Mindent egybevetve: a társadalmi, családi válságjelenségek és a multimédia-korszak átalakította a gyermek- és ifjúsági korosztály szocializációjának feltételrendszerét és társadalmi szereplehetőségeit. A velük foglalkozó szervezetek gyermek- és ifjúságképe viszont nem követte a változásokat.

Öt évvel a rendszerváltozás után, és öt évvel az ezredforduló előtt, nagyobb figyelmet kellene fordítanunk a változások megismerésére. Figyeljünk másként a jelenre, mert már megkezdődött a jövő!